

**Φιλοσοφία του κοινού νου και φιλοσοφία για παιδιά:
Δύο αντικρουόμενα φιλοσοφικά εγχειρήματα.¹**

01. Εισαγωγή.

Η φιλοσοφία σήμερα μοιάζει εν πολλοίς αποκομμένη από τη καθημερινότητά μας. Αντί να αποτελεί μια δραστηριότητα κριτικής σκέψης και προβληματισμού στην οποία καθένας μπορεί να μετέχει, συνιστά ένα πεδίο έρευνας που απευθύνεται σε ειδικούς. Η παραπάνω διαπίστωση συχνά διατυπώνεται ως μομφή για τη φιλοσοφία του σήμερα.

Γίνονται απόπειρες λοιπόν να επανέλθει η φιλοσοφία στον καθημερινό βίο. Βιβλία όπως το *Καφέ Σωκράτης*, *Σωκράτης όχι πρόζακ* κ.α. αποπειρώνται να επανασυνδέσουν τη φιλοσοφία με τον καθημερινό μας στοχασμό. Με το ίδιο εν μέρει σκεπτικό η *Φιλοσοφία για Παιδιά*, ένα σύγχρονο εκπαιδευτικό κίνημα, προβάλλει το αίτημα της εισαγωγής της φιλοσοφίας στην πρωτοβάθμια ήδη εκπαίδευση, όχι υπό τη μορφή μαθήματος «εισαγωγής στη φιλοσοφία», αλλά ως εκπαιδευτική δραστηριότητα προβληματισμού και συζήτησης και με σκοπό να ενθαρρύνει την κριτική σκέψη των παιδιών, να εξασκήσει τις λογικές τους δεξιότητες ή τις δεξιότητες επίλυσης προβλημάτων.

Η συζήτηση σχετικά με τη Φιλοσοφία για Παιδιά εκτυλίσσεται ακόμα. Παρόλο που το κίνημα και ο κλάδος που προέκυψε από αυτό μετράει ήδη μερικές δεκαετίες ζωής, παρόλο που ακαδημαϊκά προγράμματα, συγγράμματα και περιοδικά χαίρουν ήδη εκτίμησης και παρόλο που πολλές χώρες ανά τον κόσμο έχουν ενταχθεί σε ένα τέτοιο πρόγραμμα και ήδη λειτουργούν προγράμματα Φιλοσοφίας για Παιδιά σε δημοτικά σχολεία, ο σκεπτικισμός σχετικά με την παιδαγωγική χρησιμότητα ενός τέτοιου προγράμματος είναι ακόμα διαδεδομένος.

---

¹ Το άρθρο έχει δημοσιευτεί στο περιοδικό *Παιδαγωγικός Λόγος* 2: 141-153.

Ένα από τα αντεπιχειρήματα που προβάλλεται συχνά δίνει έμφαση στο γεγονός ότι τα παιδιά πρώτης σχολικής ηλικίας δεν χρησιμοποιούν ως αφετηρία της σκέψης τους την αμφιβολία, αλλά τη βεβαιότητα. Αντιθέτως, η αμφισβήτηση βασικών πεποιθήσεων και πρακτικών, όταν εκφράζεται από παιδιά πρώτης σχολικής ηλικίας θεωρείται ως δείγμα ψυχολογικής δυσλειτουργίας. Θα ήταν επομένως αφύσικο και παιδαγωγικά λάθος να διαβρώσουμε τη σκέψη των παιδιών με την μεθοδική αμφιβολία της φιλοσοφίας τόσο νωρίς.

Θεωρητικοί της φιλοσοφίας για παιδιά ανταπαντούν μεταξύ άλλων ότι η μεθοδική αμφιβολία δεν είναι ο μοναδικός τρόπος να εισαχθεί κανείς στη φιλοσοφία. Απεναντίας, η βεβαιότητα είναι το υπόστρωμα της αμφιβολίας και κάθε κριτικού στοχασμού. Για να τεκμηριώσουν τη θέση τους αυτή στρέφονται στη φιλοσοφία του κοινού νου και της καθημερινής γλώσσας και υπενθυμίζουν ότι για τον Thomas Reid ή αργότερα για τον Ludwig Wittgenstein η φιλοσοφία αποτέλεσε το πεδίο για την υπεράσπιση του κοινού νου και όχι για την αμφισβήτηση κοινότοπων πεποιθήσεων και εννοιών.

Η παρούσα εργασία στόχο έχει να συζητήσει το παραπάνω επιχείρημα. Θα υποστηριχθεί ότι το επιχείρημα αυτό παρερμηνεύει την παράδοση της φιλοσοφίας του κοινού νου και ότι επομένως δεν μπορεί να αποτελέσει επιχείρημα υπέρ της Φιλοσοφίας για Παιδιά. Σκοπός του άρθρου δεν είναι να αποφανθεί κατά της εισαγωγής της φιλοσοφίας στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση. Στην πραγματικότητα το ζήτημα αυτό μόνο ακροθιγώς θα εξεταστεί. Στόχος εδώ είναι να υπογραμμιστεί ότι η επίκληση της φιλοσοφίας του κοινού νου εκ μέρους των υπερασπιστών της Φιλοσοφίας για Παιδιά δεν μπορεί να αποτελέσει υπεράσπιση ενός τέτοιου εγχειρήματος.

02. Φιλοσοφία για παιδιά.

Η Φιλοσοφία για Παιδιά ξεκινά από την Αμερική στις αρχές τις δεκαετίας του '70, με την πρόθεση να εισαγάγει την φιλοσοφία και την κριτική σκέψη στην *πρωτοβάθμια* εκπαίδευση. Πρωτοπόρος της κίνησης αυτής είναι ο Matthew Lipman, ο οποίος γράφει το πρώτο φιλοσοφικό μυθιστόρημα για παιδιά: Το *Harry Stottlemeier's Discovery/ Η ανακάλυψη του Χάρυ Στοτελμάιερ* (Lipman, 1974) διηγείται τις περιπέτειες του Χάρυ και της παρέας του, οι οποίοι, συζητούν

για τον εξωτερικό κόσμο, τη γνώση και τον νου. Οι συζητήσεις των ηρώων μούν τα παιδιά σε κάποια βασικά φιλοσοφικά προβλήματα και προκαλούν συζητήσεις και μεταξύ τους.

Το βιβλίο διδάχθηκε πιλοτικά στο Montclair Public School του New Jersey το 1970 με αξιοσημείωτη επιτυχία. Στα μέσα της δεκαετίας του 70 ιδρύεται το *Ινστιτούτο για την Προώθηση της Φιλοσοφίας για Παιδιά (Institute For the Advancement of Philosophy for Children*, γνωστό και με τα αρχικά του ως IAPC), και πολλά ακόμα βιβλία γράφονται για όλες τις τάξεις της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης, τα οποία μάλιστα συνοδεύονται και από βοηθήματα για τους δασκάλους. Σύντομα δημιουργούνται και τα πρώτα μεταπτυχιακά προγράμματα Φιλοσοφίας για Παιδιά, ενώ παράλληλα λειτουργούν και σεμινάρια επιμόρφωσης για εκπαιδευτικούς όλων των βαθμίδων.

Σήμερα πάνω από 50 χώρες στον κόσμο έχουν εισαγάγει το μάθημα «Φιλοσοφία για Παιδιά» στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση (βλ. Accorinti S., 2000). Μεταξύ αυτών, η Μ. Βρετανία, η Γερμανία, αλλά και η Κορέα ή η Βραζιλία. Τα μαθήματα Φιλοσοφίας για Παιδιά γίνονται σε ομάδες μαθητών από πέντε ετών από παιδαγωγούς που έχουν εκπαιδευτεί ώστε, με έναυσμα τα ειδικά για την ηλικία βιβλία, να παρακινούν και να κατευθύνουν την συζήτηση, όχι να «διδάσκουν» με τη συμβατική έννοια του όρου. (R.Fisher, 1998, Lipman, 1991, 1993)

Ο σκοπός των μαθημάτων αυτών δεν είναι να μάθει το παιδί φιλοσοφία. Τα προγράμματα αυτά φιλοδοξούν να αναπτύξουν την κριτική σκέψη των παιδιών, τη δυνατότητά του να επιχειρηματολογεί, την λογική του σκέψη, την δεκτικότητα του στο διάλογο και στις απόψεις των άλλων- τελικά σκοπό έχουν να βοηθήσουν το παιδί να κατανοεί και να χειρίζεται καλύτερα τη γλώσσα, τις έννοιες, τον εαυτό του και τον κόσμο γύρω του. (Βλ. M.S. Pritchard, 1996) Είναι σημαντικό να κατανοήσουμε ότι όταν μιλάμε για Φιλοσοφία για Παιδιά δεν εννοούμε κάποιο μάθημα εισαγωγής στην *Ιστορία* της φιλοσοφίας. Αξιοσημείωτο είναι ότι στα περισσότερα μυθιστορήματα του Lipman, δεν αναφέρεται πουθενά ούτε καν η λέξη «φιλοσοφία».

Παρά την επιτυχία του προγράμματος, έντονη είναι ακόμα η δυσπιστία σχετικά με την εισαγωγή ενός τέτοιου μαθήματος στο αναλυτικό πρόγραμμα. Κάποιες από τις αντιρρήσεις αφορούν πρακτικά ζητήματα: Το αναλυτικό πρόγραμμα είναι ήδη πολύ φορτωμένο ή σε πολλές χώρες δεν υπάρχουν

προγράμματα μετεκπαίδευσης των εκπαιδευτικών. Πέρα από αυτά τα ζητήματα όμως πολλοί προτάσσουν ως αντεπιχείρημα στο εγχείρημα της Φιλοσοφίας για Παιδιά τη θεωρία των σταδίων του J.Piaget: Σύμφωνα με αυτή, παιδιά κάτω της ηλικίας των 11 ή 12 ετών δεν μπορούν να έχουν αυτοαναφορική σκέψη. (Piaget, 1933) Κι αν δεν μπορούν να συλλογιστούν για την ίδια τη σκέψη τους, τότε δεν μπορούν να φιλοσοφήσουν. Επιπλέον, εφόσον του λείπει η δυνατότητα αναστοχασμού δεν είναι παιδαγωγικά ορθό να εισαχθούν σε συζητήσεις που θα αμφισβητήσουν βασικές πεποιθήσεις και πρακτικές: τα μικρά παιδιά δεν μπορούν να χειριστούν.

Πολλά και διαφορετικά επιχειρήματα επιστρατεύονται για να κάμψουν την παραπάνω αντίρρηση. Κάποιοι, συντάσσονται με τη θεωρία του Piaget, αλλά υπογραμμίζουν ότι, μετά την ηλικία των 12, μόλις, ετών, δεν υπάρχει κανένα θεωρητικό κόλλημα για την εισαγωγή της φιλοσοφίας στο σχολείο. Το ηλικιακό αυτό όριο απέχει πολύ από την ηλικία των 16-18 ετών κατά την οποία σήμερα συνήθως μούνται τα παιδιά στη φιλοσοφία για πρώτη φορά. Σε πολλές χώρες δε η φιλοσοφία δεν αποτελεί μάθημα στο σχολείο ή, όπως και στην Ελλάδα, μόνο δευτερευόντως εξετάζεται.

Άλλοι πάλι αμφισβητούν το όριο των 11-12 ετών που θέτει η θεωρία του Piaget. Θεωρούν ότι τα παιδιά από την ηλικία των έξι ήδη έχουν τις διανοητικές ικανότητες για να συλλάβουν αναλογίες και διαφορές ή να συμμετέχουν σε ένα διάλογο με σαφή θεματολογία, κυρίως, όμως, επιμένουν ότι τα παιδιά έχουν, από πολύ μικρά, *φιλοσοφικές απορίες και ενδιαφέροντα*. Ο φιλόσοφος G. Mathews (1980) για να υποστηρίξει τα παραπάνω, καταφεύγει σε εμπειρικές έρευνες και καταγράφει πραγματικούς διαλόγους και απορίες παιδιών τα οποία θέτουν αυθορμήτως φιλοσοφικού ύφους απορίες στους γονείς ή τους δασκάλους τους: Για παράδειγμα, ο Τιμ (έξι ετών) ρωτάει τον μπαμπά του, πώς ξέρει ότι δεν είναι όλα ένα όνειρο (ο.π., σελ.1. Βλ. επίσης και Pritchard, 1996).

Τέλος ένα ακόμα επιχειρήμα που επιστρατεύεται για να κάμψει τις παραπάνω αντιρρήσεις επικαλείται την παράδοση της φιλοσοφίας του κοινού νου και υποστηρίζει ότι απαρχή της φιλοσοφικής αμφιβολίας δεν είναι η αμφισβήτηση αλλά η βεβαιότητα. (Βλ.F. Long, 2005) Ισχυρίζεται ότι μόνο μέσω της ένταξης σε μια κοινωνία, στις πρακτικές και τις πεποιθήσεις της μπορεί ένα παιδί να αναπτύξει λογικές δεξιότητες και κρίση. (σελ.608-610) Δεν χρειάζεται επομένως ούτε να «διαβρώσουμε» τη σκέψη των παιδιών με μεθοδική αμφιβολία

ούτε να τους ζητήσουμε να αυτοαναφερθούν και να αναστοχαστούν σε μετα-επίπεδο για τις σκέψεις και τις πεποιθήσεις τους, προκειμένου να μυηθούν στη φιλοσοφία. Αυτό είναι το πιο «φιλοσοφικό» από τα επιχειρήματα που έχουν προβληθεί ως τώρα. Όμως είναι εσφαλμένο καθώς βασίζεται σε παρερμηνεία της φιλοσοφίας του κοινού νου.

03. Φιλοσοφία του κοινού νου.

Συχνά στην ιστορία της φιλοσοφίας παρακολουθούμε απόπειρες να υποστηριχθούν οι θέσεις των φιλοσόφων με αναφορά σε μια ουδέτερη αρχή που θα εγγυηθεί το κύρος των φιλοσοφικών συμπερασμάτων. Ένα τέτοιο κριτήριο είναι μια ορισμένου τύπου σχέση με τον κοινό νου. Ειδικά στην αγγλική εμπειριστική φιλοσοφία υπάρχει μια μακρά παράδοση επίκλησης του κοινού νου. Η επίκληση αυτή όμως γίνεται αφενός για να υπονομεύσει την σύλληψη της φιλοσοφίας ως δογματικής μεταφυσικής και αφετέρου για να τεκμηριώσει τα φιλοσοφικά συμπεράσματα του εκάστοτε φιλοσόφου: Ο David Hume, ο George Berkeley και ο John Locke προσφεύγουν από καιρό σε καιρό στον κοινό νου, αναζητώντας επιβεβαίωση των απόψεών τους.

Στο έργο του Thomas Reid ειδικώς ο κοινός νους παύει να χρησιμοποιείται απλώς ως δεκανίκι για να οχυρώσει την εγκυρότητα των επιχειρημάτων του και ανάγεται στη *νόρμα* που θα κρίνει όλη τη παλαιότερη φιλοσοφία και θα μας βοηθήσει να απαλλαγούμε από κάθε μεταφυσική ή παράδοξη φιλοσοφική θέση. Στα γραπτά του ο κοινός νους αντιπαλεύει κάθε έννοια δογματικής φιλοσοφίας. Αυτό υπογραμμίζεται και από μια ειρωνική διάθεση που συνοδεύει κάθε αναφορά στη φιλοσοφία, σε φιλοσόφους, σε φιλοσοφικές θέσεις:

Αν ένας απλός άνθρωπος, που δεν βρίσκεται κάτω από την καθοδήγηση της φιλοσοφίας, έχει την πίστη και αποδεχθεί τα μυστήριά της, πόσο μεγάλη πρέπει να είναι η έκπληξή του! Έρχεται σε έναν κόσμο όπου οτιδήποτε βλέπει, γεύεται ή αγγίζει είναι μια ιδέα-ένα εφήμερο είδος όντος που μπορεί να εμφανιστεί ως δια μαγείας ή να εξαφανιστεί εν ριπή οφθαλμού. Όταν το μυαλό του κάπως ηρεμήσει, είναι φυσικό να ρωτήσει τον δάσκαλο φιλοσοφίας: Σας παρακαλώ, Κύριε, δεν υπάρχουν, λοιπόν, τα στερεά και μόνιμα

πράγματα που ονομάζονται ήλιος και φεγγάρι και που συνεχίζουν να υπάρχουν είτε τα σκέφτομαι εγώ είτε όχι;²

Ο κοινός νους έρχεται να μας επαναφέρει στην τάξη των καθημερινών μας βεβαιοτήτων. Αν παραδοσιακά η φιλοσοφία θεωρείται ότι ξεκινά από την απορία για τα ζητήματα της καθημερινής ζωής (όνειρα, αντικείμενα αισθήσεων, ηθικά διλήμματα, αισθητική απόλαυση κ.α.) και αναπτύσσεται με φυσικό τρόπο, στην φιλοσοφία του κοινού νου τα πράγματα αντιστρέφονται: το κίνητρο ενός στοχαστή για να φιλοσοφήσει είναι η απορία για ορισμένες φιλοσοφικές θέσεις. Η φιλοσοφία εμφανίζεται ως ένα τεχνητό κατασκεύασμα, που έχει χάσει κάθε επαφή με την πραγματικότητα και το οποίο θα πρέπει επιτέλους να ελεγχθεί.

Μια ανάλογη στάση αναβιώνει τον 20ο αιώνα η φιλοσοφία του E.G. Moore και, επηρεασμένη από αυτόν, και η φιλοσοφία της κοινής γλώσσας, με κύριο εκπρόσωπο τον J.L. Austin. (Βλ. Γασπαράτου, 2005, 2006) Ο φιλοσοφικός στοχασμός του G.E. Moore αναπτύσσεται, όπως και του Reid ως κριτική σε μια παλαιότερη φιλοσοφική παράδοση που ο ίδιος θεωρεί παράδοξη. Ο φιλόσοφος αποπειράται να βάλει τέλος στον εντελώς αντί-διαισθητικό φιλοσοφικό σκεπτικισμό υπενθυμίζοντας τις καθημερινές μας βεβαιότητες. Έτσι, τρεις αιώνες περίπου μετά τον Reid, ο Moore γράφει:

...Υπάρχει τώρα ένα ζωντανό ανθρώπινο σώμα που είναι το σώμα μου.

... Ανάμεσα στα πράγματα που αποτέλεσαν μ' αυτή την έννοια το περιβάλλον του...συμπεριλαμβάνεται πλήθος από άλλα ζωντανά ανθρώπινα σώματα.....Τέλος (για να έρθω σε μια διαφορετική τάξη προτάσεων) είμαι ένα ανθρώπινο ον. Και είχα, σε διαφορετικές περιόδους από τότε που γεννήθηκε το σώμα μου, πολλές διαφορετικές εμπειρίες, πολλών και διαφόρων ειδών...³

Σύμφωνα με τον Moore, η απλή υπενθύμιση των βεβαιοτήτων, που κάθε άνθρωπος πρακτικά προϋποθέτει, καταδεικνύει πόσο παράδοξα είναι τα σκεπτικιστικά ερωτήματα για την ύπαρξη και τη φύση των υλικών αντικειμένων, των νοητικών μας ενεργημάτων ή του χρόνου. Όπως παλαιότερα ο Reid, έτσι και τώρα ο Moore χρησιμοποιεί τις καθημερινές μας βεβαιότητες και ασκεί κριτική σε

² T. Reid, *Essay on the Intellectual Powers of Man*. Στο *The Works of Thomas Reid*, επιμ. εκδ. , W. Hamilton. (Bristol: Thoemmes Press, 1999). Η μετάφραση όλων των χωρίων του Reid είναι δική μου.

³ G.E. Moore, "Μια Υπεράσπιση του Κοινού Νου". Στο *Δευκαλίων* 15 (1975): 243-244. Μετάφραση: Μ. Δραγώνα Μονάχου.

παλαιότερες αντιδιαισθητικές φιλοσοφικές θεωρίες.⁴ Η πρακτική του Moore βρίσκει σύντομα νέα έκφραση στην *φιλοσοφία της κοινής γλώσσας* με κύριους εκπροσώπους τους J.L.Austin, G. Ryle, J. Wisdom, ενδεχομένως κι ο L.Wittgenstein ή ο P.F Strawson. Ο τρόπος που εφαρμόστηκαν οι παραπάνω ιδέες διαφέρει από φιλόσοφο σε φιλόσοφο. Ανάμεσά τους, ο J.L. Austin ξεχωρίζει ως ο πιο συνεπής απόγονος της *φιλοσοφίας του κοινού νου* (όχι ο Wittgenstein όπως η Long υπαινίσσεται: βλ. Long, 2005 σελ.609, πρβλ. Γασπαράτου, 2005, 2006).

Ο Austin προσπαθεί να μας επαναφέρει στην *κοινή χρήση της γλώσσας* και, συνεπακόλουθα, *στις περιγραφές τις οποίες η γλώσσα ενσωματώνει*. Η μέθοδός του συνίσταται σε μια συνεχή επίκληση των προ-θεωρητικών διαισθήσεων του ‘απλού ανθρώπου’. Ο Austin αναρωτιέται «τι θα έλεγε» ο *απλός άνθρωπος* «σε τούτη ή την άλλη περίπτωση, τι θα εννοούσε με αυτό και γιατί».⁵ Αντιπαραθέτει, έτσι, τις αυθόρμητες αντιδράσεις του απλού ανθρώπου στις θεωρίες των φιλοσόφων, για να καταδείξει την ανοησία τους:

[Οι φιλόσοφοι] υπαινίσσονται ότι οι κοινοί άνθρωποι πιστεύουν ότι αντιλαμβάνονται υλικά αντικείμενα...ο απλός άνθρωπος ποτέ δεν θα χρησιμοποιούσε αυτή την έκφραση...θα έλεγε, αντιθέτως, ότι ακούει ανθρώπινες φωνές ή ότι είδε μια φωτιά ή ένα ποτάμι και ποτέ δεν θα τα περιέγραφε αυτά ως «υλικά αντικείμενα».⁶

Όπως και πριν οι Moore και Reid, έτσι και τώρα ο Austin απευθύνεται στον απλό άνθρωπο για να δείξει οι φιλοσοφικές περιγραφές συχνά προσφέρουν μια διαστρεβλωμένη εικόνα της πραγματικότητας. Η φιλοσοφία της κοινής γλώσσας, και ειδικά το έργο του Austin, είναι μια ανανεωμένη εκδοχή της φιλοσοφίας του κοινού νου. Αποτελεί βελτιωμένη παραλλαγή ακριβώς λόγω της έμφασης στην γλώσσα:

Αφενός, ο φιλόσοφος δεν επικαλείται πια ομιχλώδεις ‘πεποιθήσεις’, αλλά βασίζεται σε πιο στέρεα δεδομένα: τις πραγματικές χρήσεις της γλώσσας.⁷ Η γλωσσική δραστηριότητα κυβερνάται από κανόνες στους οποίους όλοι οι χρήστες μετέχουν εξίσου. Οι κανόνες αυτοί καθοδηγούν κάθε ικανό ομιλητή να απαντήσει τι

⁴ Στο Cambridge υπήρξε μια μακρά παράδοση ιδεαλισμού. Βλ. Ενδεικτικά P. Robbins, *The British Hegelians: 1875-1925*. (New York: Garland, 1982).

⁵ J.L. Austin, «A Plea for Excuses». Στο *Philosophical Papers*. (Oxford: Oxford University Press, 1979), σ.181. Η μετάφραση των χωρίων του Austin είναι δική μου.

⁶ J.L. Austin, *Sense and Sensibilia*. (Oxford: Oxford University Press, 1964). σσ. 7-9.

⁷ Βλ. N. Malcolm, "Moore and Ordinary Language". Στο *The Linguistic Turn*. (Chicago: The University of Chicago Press, 1967). Επίσης, A.D. Woozley, "Ordinary Language and Common Sense". Στο *Mind* 247/62 (1953): 301- 312.

θα έλεγε σε τούτη ή την άλλη περίσταση και να καθοδηγήσει τον φιλόσοφο να ανιχνεύσει τις προδιαθέσεις του κοινού νου.

Αφετέρου, η έμφαση στη γλώσσα επισημαίνει ότι δεν είναι τόσο οι *πεποιθήσεις* που είναι κοινές, αλλά η *κατανόησή* μας. Ο φιλόσοφος αναζητά τις *έννοιες* που χρησιμοποιούμε, το *νόημα* που κοινώς αποδίδουμε σε αυτές, και όχι τις *γνώμες* του κοινού νου.

Πάντως, όπως παλαιότερα ο Reid, αναζητά τις προ-θεωρητικές, ουδέτερες φιλοσοφικά, διαισθήσεις μας και τις ανάγει σε κριτήριο που φιλοδοξεί:

(α) *να κρίνει κάθε παράδοξη συστηματική φιλοσοφική θέση και θεωρία....:*

Ας υποθέσουμε για ένα λεπτό ότι το τραπέζι που βλέπουμε είναι αληθινό: δεν θα πρέπει λοιπόν το τραπέζι να εξαφανίζεται καθώς απομακρυνόμαστε από αυτό;... Πώς λοιπόν, αυτή η προφανής εξαφάνιση του τραπεζιού μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως επιχείρημα ότι το τραπέζι δεν είναι αληθινό;⁸

[Και τώρα] η γνωστή περίπτωση με το ραβδί στο νερό... Πιστεύει πράγματι κανείς ότι αν κάτι είναι ίσιο, τότε θα πρέπει σώνει και καλά να φαίνεται και ίσο όλη την ώρα και σε όλες τις περιστάσεις; Προφανώς κανένας δεν περιμένει κάτι τέτοιο.⁹

(β) *να ελέγξει την φιλοσοφική χρήση της γλώσσας....:*

Το να πει κανείς ότι ένα αντικείμενο που βλέπω... δημιουργεί μια εντύπωση στο μυαλό μου δεν είναι ...σωστά αγγλικά...¹⁰

Η φιλοσοφική χρήση του 'αντιλαμβάνομαι άμεσα'... δεν είναι η κοινή και οικεία χρήση...¹¹

και, (γ) *τελικά, να αξιολογήσει την νομιμότητα και τα όρια της φιλοσοφικής έρευνας εν γένει:*

Οι άνθρωποι συχνά οδηγούνται σε σφάλματα από την αγάπη της απλότητας που μας οδηγεί να ανάγουμε τα πράγματα σε λίγες αρχές και να αντιλαμβανόμαστε μεγαλύτερη απλότητα στην φύση απ' ό,τι πράγματι υπάρχει.¹²

⁸ Reid, *An Inquiry into the Human Mind*. Στο *The Works of Thomas Reid*. (Bristol: Thoemmes Press, 1999): σ. 304.

⁹ Austin, *ένθ' αν.*, σ. 29.

¹⁰ Reid, *Essays on the Powers of the Human Mind*. σ 254.

¹¹ Austin, *ένθ' αν.*, σ. 19.

¹² Reid, *An Inquiry into the Human Mind*, σελ 470.

...η υπεραπλούστευση, η σχηματοποίηση και η συνεχής επίμονη επανάληψη της ίδιας, μικρής γκάμας γνησίων ‘παραδειγμάτων’...είναι υπερβολικά συχνή για να δικαιολογηθεί ως μια παροδική αδυναμία των φιλοσόφων. Στην πραγματικότητα...οι λέξεις μας έχουν πολύ λεπτές χρήσεις και σημειώνουν πολύ περισσότερες διακρίσεις απ’ ότι οι φιλόσοφοι συνειδητοποιούν.¹³

Και στις δύο περιπτώσεις, οι κοινές, προ-θεωρητικές μας ενοράσεις παρουσιάζονται ως μια ουδέτερη νόρμα που θα κρίνει την παραδοσιακή φιλοσοφία: Οι έννοιες που ενσωματώνονται στην κοινή γλώσσα είναι πλουσιότερες, πιο σύνθετες και ενέχουν περισσότερες και πιο λεπτές διακρίσεις από κάθε τεχνητή γλώσσα. Μπορούν έτσι να περιγράψουν τον κόσμο στη συνθετότητά του, χωρίς να καταφεύγουν στις απλουστεύσεις και τις γενικεύσεις της φιλοσοφίας. Αντλούν την αυθεντία τους από τη ‘φυσικότητά’ τους,¹⁴ από τη λειτουργικότητά τους, από την επιβίωσή τους για μεγάλο χρονικό διάστημα.¹⁵ Σε τούτες, λοιπόν, συνίσταται το κοσμοείδωλό μας, είτε το θέλουμε, είτε όχι. Και, εφόσον έχουν δοκιμαστεί στην πράξη περισσότερο από κάθε εναλλακτική θεωρία,¹⁶ το καλύτερο που έχουμε να κάνουμε είναι να προσαρμόσουμε τη φιλοσοφία σε αυτές. Ο Reid προτείνει:

... αν ο Λόγος υποφέρει και δυσανασχετεί τόσο πολύ κάτω από αυτόν το ζυγό, δεν θα μπορέσει να απαλλαγεί. Αν δεν μπορεί, λοιπόν, να είναι υπηρέτης του Κοινού Νου, ας είναι σκλάβος του.¹⁷

Από τα παραπάνω υπονοείται ότι οι προ-θεωρητικές μας διαισθήσεις είναι το αναπόδραστο υπόβαθρο της κατανόησής μας. Ως εκ τούτου, η διασάφησή τους θα μας οδηγήσει σε μια καλύτερη εικόνα της κατανόησής μας απ’ ότι οι τεχνητές θεωρίες των φιλοσόφων. Η φιλοσοφία θα πρέπει να αναζητήσει τις αντιλήψεις του κοινού νου (ή της κοινής γλώσσας) και όχι να τις ανασκευάσει.

Οι φιλόσοφοι που επικαλούνται τον κοινό νου πράγματι θεωρούν ότι υπάρχει ένα υπόστρωμα βεβαιότητων και ότι μόνο δεδομένου αυτού μπορεί να αναπτυχθεί κριτική αμφιβολία. Αλλά η θέση αυτή προτάσσεται για να θέσει όρια στη νομιμότητα της φιλοσοφικής αμφιβολίας και να αντιμετωπίσει τον φιλοσοφικό σκεπτικισμό. Θεωρείται ορισμένως ότι ο κοινός νους θέτει το πλαίσιο, εκτός του οποίου δεν έχει

¹³ Austin, *ένθ’ αν.*, σ. 3.

¹⁴ Reid, *ένθ’ αν.* σ. 756.

¹⁵ Austin, «A Plea for Excuses», σ. 182.

¹⁶ Austin, *ένθ’ αν.*, σ. 182.

¹⁷ Reid, *ένθ’ αν.*, σ. 127.

νόημα να αναστοχάζεται κανείς. Τα περισσότερα φιλοσοφικά προβλήματα όμως συνιστούν «ανοιχτά» ερωτήματα που επερωτούν βασικές κοινότοπες προϋποθέσεις και αντιλήψεις του κοινού νου. Η επίκληση του κοινού νου και η εμμονή σε αυτόν γίνεται με σκοπό να απονομιμοποιήσει αυτά ακριβώς τα ανοικτά ερωτήματα της φιλοσοφίας.

Από τα παραπάνω, όμως, προκύπτει ότι η φιλοσοφία του κοινού νου δεν χρησιμοποιεί την επίκληση των κοινότοπων πεποιθήσεών μας ως *αφετηρία* της φιλοσοφίας αλλά ως το *τέλος* της. Οι φιλόσοφοι του κοινού νου ξεκινούν να φιλοσοφούν όχι από απορία για τον κόσμο, αλλά από απορία για τις παράδοξες, όπως λένε, φιλοσοφικές αναζητήσεις. Ο κοινός νους προβάλλεται ως μέσο *εξόδου* από τις άσκοπες συζητήσεις των φιλοσόφων. Η παράδοση αυτή μας ζητά να εγκαταλείψουμε ή έστω να επαναπροσδιορίσουμε τη φιλοσοφία και τη σχέση μας με αυτή, περιορίζοντάς τη στη διασάφηση των πεποιθήσεων και των προδιαθέσεων του κοινού νου.

Η φιλοσοφία του κοινού νου, επομένως, δεν μπορεί να παρέχει επιχείρημα υπέρ της εισαγωγής της φιλοσοφίας στη πρωτοβάθμια εκπαίδευση. Για τους Reid και Austin κάτι τέτοιο θα ήταν καταστροφικό, αφού θα απομάκρυνε τα παιδιά ακόμα πιο νωρίς από τον κοινό νου και θα τους εισήγαγε στη «διαστροφές» των φιλοσόφων πριν ακόμα μνηθούν στις πεποιθήσεις της κοινότητας ή στις περιγραφές της κοινής γλώσσας.

Το κατά πόσο ο κοινός νου των φιλοσόφων αποτελεί πράγματι μια ουδέτερη, προ-θεωρητική αρχή, αλλά και το εάν νομιμοποιείται εν γένει να κρίνει τη φιλοσοφία είναι ζητούμενα. (Βλ. Γασπαράτου, 2005, 2006) Γεγονός παραμένει όμως ότι πρόθεση όσων τον επικαλούνται είναι να βάλουν τροχοπέδη στη φιλοσοφική συζήτηση, όχι να την υπερασπιστούν.

04. Συμπέρασμα.

Η Φιλοσοφία για Παιδιά αποτελεί έναν αξιόλογο νέο κλάδο, αλλά και ένα σημαντικό εκπαιδευτικό κίνημα και προβάλλει ένα πολύ ενδιαφέρον αίτημα: να εισαχθεί η φιλοσοφία στην εκπαίδευση, από την πρώτη σχολική ηλικία. Μια εκπαιδευτική δραστηριότητα προβληματισμού και συζήτησης μπορεί να εξασκήσει την κριτική σκέψη των παιδιών και τις λογικές τους δεξιότητες. Και εφόσον αυτό αποτελεί ζητούμενο της εκπαίδευσης το αίτημα της Φιλοσοφίας για Παιδιά θα πρέπει να αντιμετωπιστεί με σοβαρότητα και να συζητηθεί και στη χώρα μας.

Η δυσπιστία απέναντι σε ένα τέτοιο εγχείρημα είναι μόνο εν μέρει δικαιολογημένη. Διότι ακόμα κι αν αποδειχθεί ότι οι θεωρητικές αντιρρήσεις έχουν βάση, θα μπορούσε να βρεθεί μια λύση. Πιθανώς να μην πρέπει να εισαχθεί μια τέτοια δραστηριότητα πολύ νωρίς στην σχολική ζωή ενός παιδιού. Αλλά αυτό δεν σημαίνει ότι δεν θα πρέπει να αποκλειστεί εντελώς από το αναλυτικό πρόγραμμα. Επίσης, θα πρέπει να εξεταστεί προσεκτικά ο τρόπος, το ύφος ή τα θέματα των συζητήσεων ανάλογα με την ηλικία των μαθητών.

Πολλά από τα επιχειρήματα υπέρ της ένταξης της φιλοσοφίας για παιδιά αξίζει να συζητηθούν σοβαρά. Ανάμεσα σε αυτά, όμως, δεν ανήκει η επίκληση της φιλοσοφική παράδοσης υπεράσπισης του κοινού νου. Οι φιλόσοφοι που χρησιμοποίησαν τον κοινό νου ως φιλοσοφική αρχή σκοπό είχαν να βάλουν φρένο στις φιλοσοφικές «ανοησίες», όπως χαρακτηριστικά οι ίδιοι λένε. Κατά τη γνώμη τους οι φιλοσοφικές απορίες καταπατούν τις πιο θεμελιώδεις πεποιθήσεις μας ή τις εννοιολογικές μας δεσμεύσεις και διαστρεβλώνουν την κατανόησή μας. Στο πλαίσιο της προβληματικής της παρούσας εργασίας δεν χρειάζεται να συζητήσουμε αν ο ισχυρισμός τους είναι δικαιολογημένος. Το ζητούμενο είναι αν η αναδρομή στη φιλοσοφία του κοινού νου μπορεί να παρέχει ένα φιλοσοφικό εγχείρημα για τη Φιλοσοφία για παιδιά. Και σε ό,τι αφορά αυτό είναι βέβαιο ότι, αν οι φιλόσοφοι του κοινού νου είχαν την επιλογή, θα τάσσονταν κατά του αιτήματος της Φιλοσοφίας για Παιδιά και θα αρνούσαν την εισαγωγή της φιλοσοφίας στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση.

Αναφερόμενα έργα:

- Accorinti, S. (2000) “Philosophy for Children”, στην *Encyclopaedia of Philosophy of Education*: http://www.vusst.hr/encyclopaedia/philosophy_for_children.htm.
- Austin, J.L. (1964) *Sense and Sensibilia*. Oxford: Oxford University Press.
- Austin, J.L. (1979) «A Plea for Excuses». Στο *Philosophical Papers*, επιμ. έκδ.. J.O. Urmson, G.J. Warnock. Oxford: Oxford University Press.
- Austin, J.L. (2003) *Πώς να κάνουμε πράγματα με τις λέξεις*. Αθήνα: Εστία.
- Fisher, R. (1998) *Teaching Thinking: Philosophical Inquiry in the Classroom*, Cassell.
- Lipman, M. (1974) *Harry Stottlemeier's Discovery*, Upper Montclair.
- Lipman, M. (1991) *Thinking in Education*, Cambridge University Press.

- Lipman, M. (1993), *Thinking, Children and Education*, Kendal/ Hunt.
- Long, F. (2005) "Thomas Reid and Philosophy for Children". Στο *Journal of Philosophy of Education* 39.4: 599-614.
- Malcolm, N. (1967) "Moore and Ordinary Language". Στο *The Linguistic Turn*, επιμ. έκδ. R.M. Rorty, 111-125. Chicago: The University of Chicago Press, 1967.
- Mathews, G. (1980) *Philosophy and the Young Child*, Harvard University Press.
- Moore, G. E. (1975) "Μια Υπεράσπιση του Κοινού Νου". Στο *Δευκαλίων* 15: 241-268.
- Piaget, J. (1933) "Children's Philosophies", *A Handbook of Child Psychology*, Carl Munreison (ed), Clark University Press.
- Pritchard, M.S. (1996) *On Becoming Responsible*, University Press of Kansas.
- Pritchard, M.S. (1996) *On Becoming Responsible*, University Press of Kansas.
- Reid, T. (1999) *An Inquiry into the Human Mind & Essays on the Powers of the Human Mind*. Στο *The Works of Thomas Reid*, επιμ. έκδ. , W. Hamilton. Bristol: Thoemmes Press.
- Robbins, P. (1982) *The British Hegelians: 1875-1925*. New York: Garland.
- Woozley, A. D. (1953) "Ordinary Language and Common Sense". Στο *Mind* 247/62: 301- 312.
- Γασπαράτου, P. (2005) *Φιλοσοφία και Καθημερινή Γλώσσα*, Διδακτορική Διατριβή, Πανεπιστήμιο Κρήτης, Φιλοσοφική Σχολή, ΦΚΣ, Τομέας Φιλοσοφίας.
- Γασπαράτου, P. (2006) «Ο κοινός νους των φιλοσόφων: Η παράδοση της φιλοσοφίας του κοινού νου από τον T. Reid στον J.L. Austin». Στο Σφενδόνη –Μέτζου (επ.) *Φιλοσοφία των Επιστημών*: 205-213. Θεσσαλονίκη: εκδόσεις Ζήτη.

Abstract.

Philosophy for Children is an educational proposal suggesting the introduction of philosophy in early education. In order to argue in favor of such a suggestion, philosophers involved in this movement appeal to the philosophy of common sense, as practiced by T. Reid and later by philosophers of ordinary language. In this paper I argue that evoking this philosophical tradition cannot be used as an argument in favor of the philosophy- for- children- project for it is based on a complete misunderstanding: Philosophy of common sense has an entirely opposite agenda than philosophy for children, aiming to abolish philosophical puzzles rather than embrace them.

Σύντομο βιογραφικό σημείωμα

Η Ρένια Γασπαράτου είναι διδάκτωρ φιλοσοφίας του *τμήματος Φιλοσοφικών και Κοινωνικών Σπουδών* του Πανεπιστημίου Κρήτης. Διδάσκει μαθήματα σύγχρονης γνωσιολογίας και φιλοσοφίας της παιδείας στο *Τμήμα Φιλοσοφίας* και στο *Τμήμα Επιστημών της Εκπαίδευσης και της Αγωγής στην Προσχολική Ηλικία* του Πανεπιστημίου Πατρών. Επίσης, είναι καθηγήτρια- σύμβουλος στο Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο για την θεματική ενότητα «Φιλοσοφία στην Ευρώπη» στο *πρόγραμμα Σπουδών στον Ευρωπαϊκό Πολιτισμό*. Έχει διατελέσει επισκέπτρια ερευνήτρια στο Πανεπιστήμιο του Pittsburgh. Έχει συμμετάσχει σε ελληνικά και διεθνή συνέδρια και έχει δημοσιεύσει σε ελληνικά και διεθνή περιοδικά.